

Twente had kundige „damastwerkers”

In Oost-Nederland is het damastweven lang voor de invoering van het jacquardgetouw beoefend. De studie van mej. dr. Van Ysselsteyn heeft zich niet tot de Twentse en Achterhoekse damasten uitgestrekt. Hier ligt voor de Stichting Textielgeschiedenis nog een terrein braak. Veel speurwerk in archieven zal er nodig zijn om tot een enigszins volledig beeld te komen, want de literatuur biedt niet zo heel veel aanknopingspunten. Toch blijkt er voldoende uit, dat er ook in deze streken bekwame damastwevers geweest zijn.

Het eenvoudigste witte tafelgoed, dat in Twente en Achterhoek zeer veel geweven is, heette pellen. De familie- of huisnaam Pellewever of De Pelle komt op verschillende plaatsen voor. De Engelsman Jonas Hanway, die in 1753 over Almelo schrijft, noemt deze plaats „een keurige stad, waar fijn goed gefabriceerd wordt, dat wij gewoonlijk „holland” noemen en dat ook gemaakt wordt in Silezië en slechts gebleekt wordt in de „United Provinces”. Onder dit „holland” verstond men fijn linnen doek, effen, dan wel met dobben geweven¹⁾. Het was, wat hier pellen heette. Verder dan tot een blokjespatroon brachten de pellenwevers het niet.

Later verwerkten zij ook katoen. In juli 1848 werd in de buurt van Wierden een Almelse vrachtwagen geplunderd, die 36 stuks katoenen pellen-goed vervoerde²⁾.

Pellen- en damastweverij gingen dikwijls samen, zoals in het bedrijf, dat Edward Ainsworth in Goor stichtte en dat later naar Groenlo verplaatst is, waar nog na de tweede wereldoorlog met de hand damast geweven werd³⁾.

In 1766 leverde Titia Abbink te Zutphen acht damasten tafellakens en

128 servetten. Het grootste, uit één suk geweven laken was 16 el, „zonder naat, rondom met een rand afgeweven” en kwam op niet minder dan 161 gld. en 10 st. Een ander laken bestond uit drie banen, elk 21 el lang. Het werd à 22 stuiver de el berekend. De servetten waren verschillend. Titia Abbink leverde er 46 voor 5 gld. en 72 voor 38½ st. per stuk⁴).

Veel tafelgoed kwam uit Neede, waar men bekwame damastwevers vond, die hun produkten met succes verkochten, tot in Amsterdam, waar het bij de aristocratie gezocht was⁵). In het „Memorieboek”, dat de Needse fabrikteur R. A. Bloos in 1831 opstelde, heeft hij het o.m. over „spiegeldamast”⁶).

Of in die tijd het jacquardweven al tot dit landsdeel doorgedrongen was, mag met recht betwijfeld worden. Later was dat wel het geval. Noordendorp in Diepenheim weefde in de tweede helft van de vorige eeuw voor zijn plezier damast. Hij had „’n heel spil kaarten’ en toen bij Ten Hoopen in Neede het machinale damastweven ingevoerd werd, haalde men hem erbij, om uit de technische moeilijkheden te komen⁷).

De firma De Lange en Jonker in Vriezenveen, die in 1888 opgericht werd, werkte eveneens met jacquardgetouwen, maar men kende in Vriezenveen al langer thuiswerkers, die damast weefden⁸). De „Rusluu”, de handelaren, die van Vriezenveen uit tot in Rusland handel dreven, namen o.a. damast op hun tochten mee⁹).

De Bendiens, die in Ootmarsum damast tafelgoed fabriceerden, hebben wellicht nog zonder Jacquard’s vinding gewerkt, maar toen zij in de negentiger jaren de damastweverij van Cardinaal in Almelo overnamen¹⁰), was deze wel overal ingevoerd, ook op de handgetouwen, die men hier en daar, (zoals in Vriezenveen, Goor en Borne)¹¹) nog vinden kon.

Of de fa. Hofkes in Almelo, waar Van Hogendorp in 1823 „eene groote fabriek in fijn goed, voornamelijk in damasten” zag¹²), al met de nieuwe vinding gewerkt zal hebben, betwijfel ik, want het damastweven was in Almelo al zeer lang bekend. De koopman Arent ten Kinckhuis (1588-1642) liet vandaar vele zaken naar Holland verschepen. Damast wordt daarbij met name genoemd¹³).

Hoewel Almelo, waar men met ingevoerde garens moest werken (Twente spon zo fijn niet) bekend stond als fabrikagecentrum voor fijne linnens, kende ook Enschede het damastweven. Bij de gezeten burgerij ontbrak het fijne damast niet in het kabinet. Dit damast, waarop men een patroon van fijn geweven bloemen of landschappen zag, was meestal Enschede’s fabrikaat van de fa. Nieuwenhuis. De overlevering wilde, dat bij hem tijdens de eerste brand van Enschede, in 1750, juist twee tafellakens, bijna gereed, op het touw stonden. Het ene gaf een voorstelling van het Heilig Avondmaal en was waarschijnlijk in opdracht van een of ander kerkgenootschap geweven. Het andere zou, naar men zegt, van regeringswege besteld zijn en de slag bij Nieuwpoort in 1600 weergegeven hebben¹⁴).

In 1742 wordt deze Nieuwenhuis nog niet als damastfabrikteur genoemd. Wel is dit dan het geval met W. Nijhoff en J. ter Hofsté. Nijhof had een bleek in de Esmarke, ter grootte van een derde hektare¹⁵). Van deze Wijmand Nijhoff weten we, dat de brand verwoest heeft „zijn behuisingen, inboedel, coopmanschappen en de geheele gereetschappen van de Damast-

weverij en huisraat", een schade, die op f 5000,— geschat werd. Voor de wederopbouw zou tenminste 2500 gulden nodig zijn, zo blijkt uit een volgende opgave, waarin Nijhoff „damastwerker" genoemd wordt¹⁶).

Omstreeks 1790 schrijft de Enschedeër G. Warnaars vanuit Amsterdam een brief aan mr. G. Dumbar te Deventer, waarin het heet: „sedert enige jaren is te Enschede eene fabriek opgerigt, van linnen damasten, welke die van Haarlem in fraayheid evenaard; en nog sedert kort een trilliefabriek, die zig beide in een bloeyende staat bevinden¹⁷).

Bij ouden van dagen was nog in het begin van deze eeuw het huis, dat voor de brand van 1862 aan de oostzijde van het stadhuis stond en dat bij de herbouw daar bij aangetrokken werd, als het „Damasthues" bekend¹⁷). Ook in Hengelo is damast geweven. Wolter ten Cate, de voorganger van fabrikeurs en doopsgezinden, die bijne de hele achttiende eeuw beleefde, stichtte in 1748 een damastweverij. Volgens de overlevering had hij de kunst in Danzig geleerd (!). Hij hoefde echter zo ver niet te gaan. De heer D. Jordaan oppert de mogelijkheid, dat Nijhoff er meer van weet. Als Van Hogendorp in 1824 Hengelo bezoekt, heeft hij namelijk onder het portret van Wolteroom een gesprek met een Nijhoff, die beweert, dat zijn bedrijf van de menistenvoorganger afstamt. Misschien kon Nijhoff in Enschede niet aan de gang komen en is hij naar Hengelo getrokken¹⁸).

Van Hogendorp schrijft: „Ik zag hier damast servetgoed maken door den kundigen fabrikteur C. Nijhoff, die deze kunst met zijn huisgezin aanhoudt. Ik moedigde hem sterk aan om iets van zijn werk op de aangekondigde tentoonstelling van Gend te zenden; daarmee hoopte ik, zou hij meer bekend worden en bestellingen krijgen. Aan bestellingen en contante betalingen toch hapert het hem, die geen kapitaal bezit om vooruit te werken. Koning Lodewijk had veel bij hem besteld, doch dit was voor éénmaal en doet weinig af op den duur". Nijhoff verdient volgens Van Hogendorp, dat hij geholpen wordt met kapitaal en orders.

Onder de vele damasten, die in de veilige linnenkasten bewaard gebleven zijn, zullen er zich zeker nog wel bevinden, die uit Oost-Nederland afkomstig zijn. Het determineren daarvan is ook nog een heel aparte taak.

Duidelijk van Twents fabrikaat is het stuk damast, een voorstelling van het Nederlandse wapen, dat in 1825 door de firma B. Bruyns en Zonen uit Hengelo ingezonden werd voor de tentoonstelling van Nederlandse nijverheid te Haarlem. De firma Bruyns verwierf er een erepenning mee. Het bedrijf, dat later in de K.W.F. opgegaan is, stond in 1832 op naam van de fabrikteur Hendrik Bruyns¹⁹). Deze Hendrik Bruyns had ook al tafelgoed ingezonden op de Utrechtse jaarbeurs van 1808. Daar was toen ook Claas Nijhoff vertegenwoordigd. De brief, waarmee hij zijn produkten aanbood, is bewaard gebleven. Dat Twente de kunst van het damastweven uitstekend verstond, blijkt wel uit Nijhoff's woorden:²⁰

„Hiernevens heb ik de eere Uwe Excellentie vier servetten tot monsters van mijne damastfabriek in te zenden, bij welke servetten ook na hetselfde patroon tafellakens kunnen gemaakt worden van 3, 3½, 4, 4½ elle breed. Doordien in mijn fabriek allerhande soort van bloemen en figuren kunnen gemaakt worden, oordeelde ik het te omslagtig om van alles monsters in te senden. . . . Mijn fabriek wordt op geheel andere wijze behandelt dan

de gewone pellenfabriek, doordien deze aan weijnige figuren bepaalt is, terwijl in mijn fabriek integendeel alles dienaangaande kan gemaakt worden, wat men soude kunnen begeeren”.

ADRIAAN BUTER.

-
- 1) G. J. ter Kuile, De opkomst van Almelo en omgeving, blz. 145.
 - 2) idem blz. 166.
 - 3) A. Buter, Een naam en een bedrijf, Jaarverslag Stichting Textielgeschiedenis 1958, blz. 49.
 - 4) J. de Graaf, Eene dure „blijde incomste”, Archief IV, blz. 56.
 - 5) H. A. Huender, Eibergen voorheen en thans, blz. 62. Statistiek van Gelderland 1826, blz. 443.
 - 6) Dit Memorieboek is eigendom van de heer H. G. Marsman te Neede.
 - 7) Mededeling E. Leeftink (geb. 1865) te Diepenheim.
 - 8) G. J. ter Kuile, De opkomst van Almelo en omgeving, blz. 205.
 - 9) H. Boom, Uit mijne reisportefeuille, blz. 62.
 - 10) G. J. ter Kuile, De opkomst van Almelo en omgeving, blz. 197.
 - 11) J. Craandijk, Wandelingen door Nederland, Twente (1875), blz. 264.
 - 12) G. J. ter Kuile, De opkomst van Almelo en omgeving, blz. 150.
 - 13) G. J. ter Kuile, Een coopman tot Almelo in 1600, V.M. 1939, blz. 74.
 - 14) C. Elderink, Een Twentsch Fabriqueur van de 18e eeuw, blz. 13.
 - 15) B. H. Slicher van Bath, Een samenleving onder spanning, blz. 326.
 - 16) Is. van Dam, De Brand van Enschede in 1750, blzn. 24 en 28.
 - 17) A. Benthem, Geschiedenis van Enschede, blz. 529.
 - 18) Medegedeeld na de lezing door mej. dr. Van Ysselsteyn (1961).
 - 19) B. C. Sluijk, Enkele bijzondere aanwinsten, Textielhistorische Bijdragen I, blz. 18.
 - 20) A. Hulshoff, Twente, de Utrechtse Jaarbeurs van 1808 enz., artikelen in Tubantia.